

Tillbaka till Gammalsvenskby

Lasse Linder från BPA i Stockholm reser med morfar Pelle Martis, 75, till Gammalsvenskby i Ukraina i Sovjet. De återser byn där Pelle föddes och arbetade som fågel-skrämna på fälten. Här talas fortfarande svenska

Pelle Martis, pensionerad maskinreparatör från Nya asphalt i Spånga är min morfar. Själv har jag senast jobbat som byggpraktikant på BPA i Stockholm.

Vi två drog österut en vecka på försommaren. Målet var byn där Pelle föddes för 75 år sedan. Gammalsvenskby vid floden Dnjepr ganska nära Svarta havet.

När Pelle växte upp hade byn ungefär 1 000 invånare som alla talade svenska. Dom hade kommit från Sverige någon gång under medeltiden, först till Dagö i Estland.

Efter en konflikt med den svenska gods-herren på ön förvisades 1 200 svenskar år 1781 till Ukraina av den ryska kejsarinnan Katarina II.

Efter en dödsmarsch på 200 mil nådde lite drygt 500 personer slutmålet den 1 maj 1782. Över hälften hade då dukat under för svält, kyla och sjukdomar.

Pelle föddes under första världskriget. Därefter följde den ryska revolutionen och i början av 20-talet drabbades hela Ukraina av den värsta torkan i mannaminne. Miljon-tals ukrainare svält ihjäl.

I Gammalsvenskby dog 80 personer på fem månader 1921. I det läget beslutade sig svenskarna för att försöka resa till Sverige. Utresan beviljades slutligen 1929 och då var Pelle Martis 13 år.

Praktiskt taget hela byn, nära 900 personer emigrerade. De flesta anpassade sig i Sverige trots svåra villkor, som statare, men ett par hundra lockades tillbaka efter något år. Det är deras ättlingar som lever kvar i byn.

Vi kom sent på eftermiddagen efter två timmars flygresa från Moskva. Från staden Cherson blev det ett par timmars bilfärd på vägar som till en början var hyfsade. Gro-panna och de branta kurvorna blev dock allt fler ju närmare byn vi kom.

Pelle började minnas och berättade om vattenmelonodlingarna där han arbetade som fågel-skrämna. Han och en kusin skickades ofta ut på fälten där de fick bo i hyddor och skrämna kråkor som hotade skörden.

Väl inne i byn är han helt säker: Bygatan är densamma, bara mycket sämre än 1929. Då var den jämn och bred. Nu ligger den sönderkörd och gropig. Trafiken består av en och annan bil men mest är det motorcyklar med sidovagn som snirklar sig fram mellan groparna.

Vi stannar vid en blåmålad grind som öppnas mot en lummig trädgård med vinrankor och körsbärsträd. Där tas vi emot med öppna armar av två mycket småväxta kvinnor med sjar på huvudet. **Emma Malmas** och **Anna Utas**. De försäkrar att de kommer ihåg Pelle från byns skola.

Vi bjuds att stiga in i det vitkalkade huset. Det dyker upp släkt till oss, om än avlägsen. Pelles kusin Anders tillhörde dem som återvände och nu får vi möta hans son **Edvin** och dotter **Anna**.

Det blir ett riktigt kalas. Soppa med köttbullar påminner i alla fall till hälften om Sverige. Grönsaker var det gott om liksom vin från egna druvor, vodka, the och kaffe.

Emma berättar att de fått extra tilldelning eftersom de skulle få utlandsbesök. Annars är t ex socker, the, kaffe och vodka hårt ransonerat.

Edvin berättar att han arbetar med maskiner på det statliga jordbruket (sovchosen). Lönen är ett par hundra rubler i månaden (den officiella växelkursen för oss var 443 rubler för 100 kronor).

Han var nyfiken på Sverige och ville veta hur vi hade det med löner och kostnader. Men han var också intresserad av den svenska historien och vi lovade att försöka få tag i en bok om Sverige på ryska. Edvin tillhör

Lasse Linder följde morfar till födelsebyn i Ukraina.

dem som bara behärskar en del gammalsvenska och det räcker inte för att kunna läsa modern svenska.

Deras egen historia framförs utan sentimentalitet eller självömkan. Ändå rymmer den ofattbara provningar. Av familjefäderna som tog sina familjer och reste tillbaka till byn avrättades alla under 30-talet. För några år sedan blev de officiellt återuppräta- de. De hade dömts oskyldigt för än det ena och än det andra.

Pelles generation, dvs Emma och Anna, som överlevde 30-talet, utsattes för andra världskriget och fördes till Tyskland för att efter krigsslutet hamna i Sibirien där många dog.

Både Emma och Anna förlorade flera barn under och efter kriget. Vi träffade också Emmas kusin **Emil** som kom hem till byn från Sibirien så sent som 1978. Han hade då avtjänat 15 års straffarbete och förvisning.

Trots sin bakgrund visar sig Emil vara en